

מלשון נהייתי ונחליתי, שזאת השמחה באה על ידי הדינים שעברו בא"ך ימים הקודמים.
(עפ"י שפת אמת סוכות תרל"ט)
עוד על לשון 'אך' בשמחת שמיני עצרת – ע' שם משמואל שמחת תורה תרע"ה; פרי צדיק סוכות ז' ושמע"צ לב.

לכך לא נזכרה מצות שמחה בשמיני עצרת בפירוש, כי בדבר שעושים אותו בלא ציווי ניכר בו הרצון יותר. וזוהי מעלתם של ישראל שהם מעצמם מרגישים זאת ומתעוררים בשמחה עוד יותר. מאידך אילו לא היתה זו מצוה כלל, היה חשש שיאחזו כוחות חיצונים בשמחה, כי רק המצוה היא השומרת שלא ידעו דבר רע – ועל כן באה מצוה זו ברמז ובתורה שבעל פה.
(עפ"י שם משמואל לשמיני עצרת, עמ' רנט)
ענינים ורמזים נוספים, ע' שם משמואל שמחת תורה תרע"ב תרע"ז תרע"ז תרע"ט תרפ"א.

והיית אך שמח (עם הכולל) בגימטריא: **לילי יום טוב אחרון לשמחה** (גליונות קהלות יעקב).

'אמר רבא: שתי תשובות בדבר'. כן סגנונו של רבא בהרבה מקומות בש"ס. ע' במצוין ביוסף דעת כריתות יג ובתמורה כ:

'אמר רבא: רב יוסף הכי קא קשיא ליה' – מצינו כמה פעמים בגמרא שהחכמים הזכירו שמות אביהם או רבותיהם בשם, בתוספת תואר של כבוד, 'אבא' או 'רב' – ע' במובא בשבת קטו.

דף עב

'תנא מיניה ארבעין זימנין ודמי ליה כמאן דמנחה בכיסיה'. נקטו בכ"סו על פי מה שאמרו (בבבא מציעא כא:), 'אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה' – כדי שלא יישמט ויאבד ממנו. כלומר, גם לאחר ששנה ארבעים פעם ונקבע הדבר בזכרונו, עדיין צריך לחזור עליו מדי שעה ואינו כדבר המונח בקופסא שבביתו שאינו צריך משמוש (תולדות אדם בשם הגר"א. וע"ע בענין זה בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א קמא).

'מי שהיו לו שני תינוקות... רבי אליעזר מחייב חטאת'. יש מקשים מדוע המל את של אחר השבת בשבת חייב, הלא מקלקל הוא בכך שמל קודם זמנו, שהרי מסתבר שהנימול קודם זמנו לא קיים המצוה [ואף לפי לדעת הסוברים שאין צריך אחר כך הטפת דם ברית, לא משום שקיים המצוה אלא משום שכבר אי אפשר לקיים, כמו נכרת הגיד]. ואם נאמר שמשנתנו סוברת מקלקל בחבורה חייב, עדיין קשה על הרמב"ם שפסק לפטור את המקלקל בחבורה ואעפ"כ הביא דין משנתנו (כן הקשה בשאגת אריה נב – שלא כפי הנחת הש"ך בטעם הסוברים אין צריך הטפת דם ברית מפני שקיים המצוה. ויש מפרשים משום שלדין הטפת דם אין צריך 'שמיני' דוקא).

ויש לתרץ עפ"י דברי הצ"ח (לעיל ד: הובא בשאג"א בקו"א) שאמנם בשעה שמל לא קיים המצוה, אבל בשעה שהגיע היום השמיני נתקיימה מצות מילה למפרע. ומשום כך נחשב 'מתקן', משום התיקון שלאחר זמן.

או באופן אחר: כשמל קודם זמנו, אף על פי שאינו מקיים את עיקר המצוה שהוא מעשה המילה, מכל מקום מקיים בזה את הענין הנוסף שיש במצות מילה, להיות נימול, ומשום קיום זה אינו נחשב 'מקלקל' (עפ"י הגר"ר בנגיס ח"א ת,ב. והעיר מדעות הראשונים בשבת קו אם כל כגון זה שיש בדבר קלקול מצד אחד ותיקון מצד אחר, אם נחשב 'מתקן'. וע"ע בתשובת הג"ר גרשון אשכנזי בשו"ת חות יאיר קנח ד"ה איברא).

על עיקר חיובו של המל בשבת מילה שלא בזמנה, ע' במובא בשבת קלו.

ותסברא, מה התם דלא עביד מצוה פטר רבי יהושע, היכא דקא עביד מצוה מחייב? יש להביין מהו לשון 'ותסברא...', הלא יש כאן שתי סברות שלכאורה אינן שייכות זו לזו; סברה אחת יש לחייב במקרה הראשון ולא בשני – משום שאינו טרוד במצוה, כי כבר מל את של שבת בערב שבת. ויש סברה אחרת לחייב במקרה השני ולא בראשון – מפני שלא עשה מצוה בכך שמל את של אחר השבת בשבת. ואם כן, אין מובנת כל כך התמיהה הלא יש לומר שרבי מאיר מקבל את הסברה הראשונה יותר מן השניה (וכבר העיר הר"ש שדברי הגמרא טעונים הסבר).

ונראה מכאן שהטעם שהוא טרוד במצוה, אין ענינו שהוא כעין אנוס אלא משום שעשה מצוה, כי הטיירדא חשובה סרך מצוה [כדוגמת העוסק במצוה פטור מן המצוה, שגם טירדא דמצוה חשובה לפוטרו ממצוה], לכך מקשה, עד שאתה מחייבו ברישא משום שאינו טרוד במצוה כמו בסיפא, ועל כן אינו נחשב כעשה מצוה מאחר ואינו טרוד, הלא יש לך יותר לפוטרו ברישא מפני שעשה מצוה ממש לעומת הסיפא שלא עשה מצוה, כי מל קודם שמונת ימים (עפ"י משאת המלך).

ואולם התור"ד כתב שאכן אין כאן תמיהה ממש אלא אמר כן להרחיב התירוץ, ולומר שאין סברתו של רבי מאיר כאשר אתה סובר אלא כדאמרי דבי ר' ינאי.

דישא כגון שקדם ומל של שבת בערב שבת שלא נתנה שבת לדחות. מכאן הוכיח הר"ש (מובא ברא"ש שבת פ"ט ה) שקטן הנימול קודם יום השמיני אין צריך הטפת דם ברית, שאם כן הלא ניתנה שבת לידחות אצלו לענין הטפת דם.

ואולם הט"ז והש"ך (יו"ד רסב דסד) נקטו שצריך להטיף דם אלא שאין ההטפה דוחה שבת, ולכן לא ניתנה שבת לידחות אצלו. (וכבר האריכו האחרונים בענין זה; ע' שאגת אריה נב; פרי יצחק ח"ב ל; חדושי הגר"ר בנגיס ח"א ח).

בקרבן נתנאל פירש דעת הר"ש שאעפ"י שאין ההטפה דוחה שבת, אך כיון שאילו היה מטיף בשבת היה פטור מחטאת שהרי עשה מצוה [אילו היה הדין להטיף דם], שפיר נקרא 'ניתנה שבת לידחות אצלו'. וצ"ב בטעמו.

ולכאורה יש לבאר הוכחת הר"ש באופן אחר; נקט הר"ש מסברא שבסיפא גם אם קדם ומל את של שבת בזמנו, אם מל את של אחר השבת בשבת פטור לרבי יהושע אליבא דר"מ [יתכן שנקט כן משום דסיפא דומיא דרישא, שמדובר כשקדם ומל את האחר], ואף שלאחר שמל את של שבת כבר אין אצלו דחיית שבת אעפ"י כ פטור, וטעם הדבר הואיל ועדיין מצות מילה לפניו וטרוד בה [וגם שבת ניתנה לידחות אצלו מעיקרא]. ומה מוכיח שאם נאמר שהמל של שבת בער"ש צריך הטפה, בדין הוא שייפטר כיון שטרוד בטרדה דמצוה של הטפה המוטלת עליו ואעפ"י שכעת לא ניתנה שבת לידחות אצלו [ואפשר שפטור רק משום דמעיקרא ניתנה שבת לידחות, משא"כ אם מעיקרא לא היה זמנו של אחד מהם בשבת – חייב, כמוש"כ הרמב"ם הל' שגגות ב]. וצ"ע.

(ע"ב) פוטר היה רבי מאיר אפילו עגל של זבחי שלמים ששחטו לשום הפסח. דוקא עגל של זבחי שלמים, אבל חולין – חייב, שהרי אינו טרוד בו בהקרבנו וגם אינו מתחלף בפסח, שהרי הוא עגל (פשוט).

'מאי שנא יבמתו דקא עביד מצוה...' מכאן שהבא על יבמתו, הגם שהיתה נדה – קנאה ועשה מצוה (עפ"י תוס' יבמות ב. ד"ה ואחות. וכן נפסק בשו"ע; באור הגר"א קסד, ד).

'באשתו מעוברת... סמוך לווסתה.' כתבו ראשונים: עתה שהעמידו בסמוך לווסתה, שוב אין מדובר במעוברת (כי גם כשאינה מעוברת אין כאן מצוה בסמוך לווסתה. עפ"י תוס' ועוד).
וכן הוא הדין, שהרי מעוברת משהוכר עוברת אינה חוששת לווסת הקודם גם אם היה לה וסת קבוע, ועל כרחנו 'סמוך לווסתה' אינו במעוברת (עפ"י רא"ש נדה א, ד. ומשום כך גרס המאירי 'א לא בסמוך לווסתה'). אך יש לומר שמדובר במעוברת שלא הוכר עוברת, שהדין הוא שחוששת לווסתה (עפ"י תורת הבית להרשב"א, שער הוסתות. וע' בהגר"א יו"ד קפט ס"ק נה).

מרש"י (בד"ה אשתו) משמע שמדובר במעוברת ובסמוך לווסתה. ומשמע מדבריו שאם אינה מעוברת, יש כאן מצות פריה ורבייה ופטור לרבי יהושע. וכן מבואר בתורי"ד. [הרי שנחלקו ראשונים בשאלה האם מתקיימת מצות פריה ורבייה בנדה. ויש שתלו זאת בשאלה הכללית, האם ולד שנוצר מביאת איסור, מקיימים בו מצות פריה ורבייה. עפ"י שו"ת פרי יצחק ח"א מב ועוד].
וקשה לפי זה מהו שהקשו **'אי הכי אפילו יבמתו נמי'**, הלא ביבמתו עשה מצוה ולכן פטור. ופירש הנצי"ב שקושיא זו לא הקשו אלא ללשנא בתרא, שאין חילוק לרבי יוחנן בין עשה מצוה או לא עשה מצוה, ועל כרחנו הטעם לחייב באשתו משום שהיה לו לשאלה, ועל כן הקשו אם כן אפילו יבמתו יהא פטור מטעם זה, הגם שעשה מצוה.

'סמוך לווסתה.' יש מי שכתב להוכיח מכאן שחייב פרישה בשעת וסתה ממש – מדאורייתא הוא אף למאן דאמר 'וסתות דרבנן', שאם לא כן הלא מדאורייתא יש כאן טעות בדבר מצוה ופטור מחטאת ומשום איסור דרבנן לא יתחייב חטאת (עפ"י בינת אדם קח, א).

ויש להעיר קצת משלטון 'סמוך לווסתה' משמע אף שלא בשעת הווסת ממש, ולמ"ד וסתות דרבנן אין כאן חייב מדאורייתא. ונראה לכאורה שלאחר שהכמים אסרו לו, שוב אין כאן מצוה כלל וודאי אינו טרוד במצוה דאורייתא [ודוגמא לזה בתוס' ביצה כה רע"ב שמשום דלאו אורח ארעא לא היה לו למהר ואינו 'אנוס'. וע"ע כע"ז ביוסף דעת הוריות ב.].
וכן יש לשמוע מדברי המאירי שפירש מה שאמרו בסמוך בשכח והוציא את הלולב לרשות הרבים בשבת פטור, שמדובר בזמן שהיה לולב דוחה שבת ביו"ט ראשון. הרי משמע שלאחר שהכמים אסרו, שוב אינו טרוד במצוה הגם שמדין תורה יש כאן מצוה.

'זהאמר רבא חייב אדם לשמח אשתו בדבר מצוה?' פרש"י: כשמתאוית לו (וכן נפסק להלכה באו"ה רמ). צריך עיון מדוע לא תירץ באופן שאינה מתאוית לו, שאין בדבר מצוה. [ואמנם גם כשאינה מתאוית, אם כוונתו בביאה כדי לגדור עצמו, יש בדבר קבלת שכר (כמובא ברמ"א שם בשם הטור), וגם בזה אפשר שנחשב מעין מצוה (ע' עזרת כהן לו). ומכל מקום הלא אפשר שרבי יוחנן מדבר כשאינו בועל אלא להנאת עצמו שאין בדבר שום קבלת שכר, כמו שכתב הראב"ד ב'בעלי הנפש']. וצריך עיון (כן הקשה בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א קנה. ועע"ש באה"ע ח"א פא).

ולולא פרש"י היה אפשר לפרש דברי רבא שבכל ענין שבועל, אף להנאת עצמו, חייב הוא לשמחה. וא"כ יש בדבר קיום מצוה הגם שאין חייב. וי"ל שסובר רש"י כיון שאינו מחוייב מעיקרא אין זה 'טועה בדבר מצוה'.

[יש להעיר מדברי תרומת הדשן (רנה) לענין טבילה בשבת, שנחשבת הטבילה לדבר מצוה מפני שהאיש משמחה. וצ"ב מניין שאף לגביה נחשב הדבר כמצוה. וצ"ל הואיל וראינו ששמחתה היא דבר מצוה לאיש, סברא שיש להקל לגביה הטבילה. ויש לעיין כאשר לא איכפת לה או גם נוח לה יותר להמתין לאחר השבת, האם גם באופן זה נתייר טבילתה כי מ"מ מקיים מצוה, אם לאו].

ושמא יש לתרץ שבאופן שאין שום סרך מצוה, לא היה צריך רבי יוחנן להשמיענו זאת שאינו ענין כלל ל'טועה בדבר מצוה'.